

Олександр Кучерук (Київ)

Володимир Багазій – голова міської управи м. Києва 1941–1942 рр.

Життя в Києві у часи Другої світової війни, незважаючи на всі репресії з боку військової та окупаційної адміністрації, все ж продовжувалося.

В. Багазій очолював київську міську управу від 29 жовтня 1941 р. до 19 лютого 1942 р. Він – український патріот, націоналіст, став жертвою гітлерівського окупаційного режиму, його прах разом з тисячами жертв цієї антилюдської влади покоїться у Бабиному Яру.

Володимир Пантелеймонович Багазій народився 1902 р. у с. Рябівка (нині це село Волочиського району, Хмельницької області). Ймовірно, що початкову освіту отримав у рідному селі, де вищу – не встановлено. Одружився він приблизно року 1920 р., дружина Маргарита; 1922 р. народився їхній первісток – Ігор, за кілька років – Олег. Відомо, що у тридцятих роках він працював вчителем у київських школах, зокрема, перед війною викладав українську і російську мови в єврейській школі № 109 м. Києва¹.

Літом 1940 р., після поділу Речі Посполитої між Берліном і Москвою, на західну Україну було спрямовано значні радянські кадри. 1940 р. кандидатура аспіранта В. Багазія розглядалася для направлення на роботу викладачем у Львівський університет, але НКВС не дав на те згоди: на перешкоді стало те, що Багазієвий брат жив у США².

¹ *Кислиця Д.* Світе ясний: Спогади: Від р. Вовчі з Наддніпрянщини до р. Св. Лаврентія на Оттавшині. – Оттава, 1987. – С. 138.

² Там само. – С. 164.

Працюючи вчителем у Києві, він 1939 р. поступив до аспірантури в Українському науково-дослідному інституті педагогіки (УНДІП) на відділ методики української мови. Цей інститут засновано 1926 р. у Харкові, 1930 р. створено філію у Києві, а після перенесення столиці України з Харкова до Києва, сюди перевели й інститут. Розташований він був на вул. Жертв революції, 12, нині ця частина колишньої Трисвятительської має назву Десятинна, а будинок має число 4. Директором інституту на час, коли там вчився в аспірантурі В. Багазій, був Й. Ліпман³.

У час німецької окупації багато співробітників УНДІП, що не потрапив до переліку установ обов'язкової евакуації на Схід, залишилися в Києві і багато з них, так чи інакше, були пов'язані з діяльністю міської управи. Головою міста на самому початку окупації був історик, керівник відділу УНДІП О. Оглоблін, викладач церковнослов'янської мови В. Волканович керував житловим відділом міської управи, а за головування Багазія – був його заступником, залишився він на цій посаді і при наступному міському голові Л. Форостівському. З інститутом був пов'язаний і професор К. Штепа, керівник відділу освіти міської управи, а по тому редактор газети «Нове українське слово», головою Ярославського району Києва став вчений секретар УНДІП О. Чеверда.

Ще до початку війни, у час підготовки похідних груп ОУН, на основі інформації, отриманої від агентури через зв'язкових, було складено списки осіб, яких ОУН розраховувала залучити до майбутньої співпраці. До кожного прізвища та адреси надавалося прізвище особи, яка давала рекомендації. Зрозуміло, що точно знати, хто саме з внесених до списку залишиться у Києві після відходу Червоної армії, провідництво ОУН знати не могло. У списку, серед інших, зустрічаємо прізвища академіка А. Кримського, професорів О. Оглобліна, К. Штепи.

19 вересня 1941 р. німецьке військо зайняло Київ. Інколи навіть випереджаючи німців, до Києва почали прибувати похідні групи та окремі представники ОУН. Найперше завдання було стимулювати процеси по налагодженню адміністративного, господарського, культурного життя міста, як то робилося і в інших містах України.

21 вересня 1941 р. зібралася ініціативна група киян для обговорення стану справ та планів налагодження життя міста. Один з організаторів зборів провідник ОУН Я. Гайвас розповідає, що «на заплановані нами збори для створення міської управи в одній із шкіл Подолу прибули деякі з нас, прийшли дехто з місцевих, що ми їх запросили, а між ними

³ Там само. – С. 179.

прибув проф. Багазій. Він прибув не сам, привів зі собою групу людей»⁴.

Про це також розповідає учасник похідних груп ОУН К. Радзевич: «Збори ці відбулися в одній з десятирічок на Подолі, бо Київ був у великій мірі зруйнований. Я був учасником тих зборів, в яких взяло участь біля 30-ти осіб. На зборах обрано головою Управи міста Києва проф[есора] Олександра Оглоблина, а його заступником сл[авної] п[ам'яті] проф[есора] Володимира Багазія»⁵. В. Багазій та О. Оглоблин знали один одного задовго до початку війни. О. Оглоблин саме у роки навчання В. Багазія в аспірантурі УНДІП очолював там відділ методики історії у 1938–1941 рр.

Дещо іншу інтерпретацію перебігу цих зборів знаходимо у провідника ОУН Я. Гайваса: «наради у цій справі [вибору міського голови. – О.К.] були дуже гарячі, бо одинока організована група киян – вони називали себе “місцевою підпільною ОУН”, очоленою В. Багазієм⁶ – гаряче противилася цьому й вимагала поставити на цей пост саме В. Багазія... Одначе тверда постава представника ОУН сот[ника] С[улятицького]... таки довела до того, що О. Оглоблин став головою Управи міста з тою поступкою, що Багазій став його заступником»⁷. В іншому місці Я. Гайвас вказує, що «конфлікт розв'язав щойно О. Ольжич, коли запропонував, щоб Багазій був першим заступником посадника [тобто міського голови. – О.К.]»⁸. Обережне ставлення Я. Гайваса до В. Багазія пояснюється тим, що «керівництво ОУН не мало ніяких твердих даних, він був невідомим, коли б не те, що його прізвище було поміщене нашим зв'язковим до Києва, як особи, що відігравала знатну роль в “київській підпільній ОУН”»⁹.

⁴ Гайвас Я. В роки надій і безнадії (Зустрічі і розмови з О. Ольжичем в роках 1939/1944) (далі – Гайвас Я. В роки надій і безнадії), арк. 23 (Архів ОУН у м. Києві (далі – Архів ОУН)). У зв'язку з тим, що опрацювання архівних документів Архіву ОУН не завершено, не подаємо повного шифру для документів).

⁵ Радзевич К. Перша київська похідна група ОУН // На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні: 36. статей, спогадів і документів. – Торонто; Нью-Йорк, 1985 (далі – На зов Києва). – С. 104.

⁶ Я. Гайвас помилково подає ініціал імені Багазія «Д», а в іншому місці називає Багазія Данилом.

⁷ Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. – На чужині, 1964 (далі – Гайвас Я. Коли кінчалася епоха). – С. 62–63.

⁸ Гайвас Я. В роки надій і безнадії, арк. 23 (Архів ОУН).

⁹ Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. – С. 63.

Додаткові інформації знаходимо у спогадах тогочасного перекладача при німецькому війську М. Андрусяка (опубліковані під псевдонімом Никон Немирон), який у розмові з В. Багазієм «довідався від нього, що його вислали не бандерівці, тільки київські громадяни, що стояли осторонь... Сам він під впливом сторонників Мельника, заявив перед журналістами союзних з Німеччиною держав, що очі усіх українців звернені на полк[овника] Мельника»¹⁰.

28 вересня до Києва зі Львова, незважаючи на небезпеку, приїхала група у складі В. Кубійовича – голови Українського центрального комітету (УЦК), що був єдиною офіційною українською організацією на території Генерал-губернаторства, В. Глібовицького, генерального секретаря УЦК, К. Паньківського, пізнішого заступника голови УЦК, а на той час голови Українського крайового комітету у Львові, та І. Биченка, недавнього (1940–1941 рр.) ректора Львівського університету. Метою їхньої поїздки було ознайомлення з ситуацією у Києві та налагодження контактів з громадськістю та окремими діячами. «В Києві не застали ми вже ОУН під проводом Бандери. Тут не так як у червні у Львові, і в липні у Житомирі, тут у Києві заправляли представники групи полк[овника] Мельника. Як ми пізніше побачили, прибулі представники ОУН не виступали тут з державними планами [натяк на проголошення Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 р. у Львові. – О.К.], а тільки зайнялися організацією міської управи. В Києві ці справи були куди трудніші, ніж у Львові»¹¹. Львів'яни відвідали міську управу, де зустрілися з міським головою О. Оглоблиним, завідуючим відділом культури К. Штепою, а також з О. Ольжичем та редактором газети «Українське слово» І. Рогачем. Коротко про цю поїздку у своїх спогадах пише і В. Кубійович, зокрема, про відвідини міської управи та розмови з О. Оглоблиним і Г. Кохом. Цей німець відіграв помітну роль в українських справах. Народився він на Галичині, добре володів українською мовою, свого часу служив сотником в Українській галицькій армії, в довоєнній Німеччині виступав як фахівець з питань Сходу і зокрема України, прихильно ставився до планів українських політиків,

¹⁰ *Немирон Н.* У збудженій в огні столиці України (Славній пам'яті мучеників за Україну в Києві в 1941–42 рр.) // В боротьбі за Українську Державу: Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни. – Вінніпег, 1990. – С. 803.

¹¹ *Паньківський К.* Від держави до комітету. – Нью-Йорк; Торонто, 1957. – С. 105.

служив в Абвері, а в часи війни в Міністерстві окупованих східних територій.

Коли львів'яни через кілька днів повернулися назад, то розповідали на зібранні у вузькому колі, що «міським головою став у Києві проф[есор] Олександр Петрович Оглоблин, міська управа тимчасово примістилася десь на Подолі, життя у місті ще дуже не унормоване, населення голодує і т.д., але на поверхню життя все ж таки виринає чимало національно свідомого елементу й ентузіастів до жертвенної праці»¹². Київського міського голову О. Оглоблина особисто з присутніх, крім І. Крип'якевича, практично ніхто не знав. У розмові обговорювалася наукова діяльність О. Оглоблина, особливо критикувалися його погляди на гетьмана І. Мазепу. І. Крип'якевич захищав, пояснюючи це часом і обставинами, в яких доводилося працювати О. Оглоблину. В. Сімович гостро критикував О. Оглоблина – «хто б він не був і який би він не був той Оглоблин, але на голову міста своєю вдачею й поведінкою той рафінований інтелігентик аж ніяк не надається... київські люди самі це зрозуміють і посадять на його, Оглоблина, місце відповідну людину, котра не мусить бути професором, але краще з добрим хлопським розумом і вмінням адмініструвати і керувати»¹³. У розмові брав участь Д. Кислиця, недавній викладач Львівського університету та колега В. Багазія по аспірантурі в УНДІП. Він дав добру характеристику В. Багазієві, мовляв, кращого кандидата на міського голову в Києві він не знає. Цікавилися В. Багазієм і німецькі чинники. Незабаром відбулася ще одна зустріч у вузькому колі львівських провідних діячів за участю Г. Коха, на якій основною темою був В. Багазій. Його визнавали «за можливого або і найкращого кандидата на голову українського уряду, розуміється провізоричного – до виборів, коли такі стануть можливі»¹⁴. Г. Кох сказав про В. Багазія, що «досі такого українця, як Багазій, він не зустрів ніде на всій території колишньої радянської України»¹⁵. Той же Г. Кох намагався, наскільки дозволяли обставини, інформувати українські кола про наміри і плани Німеччини стосовно України, зокрема, у справі створення української адміністрації, української поліції, а також Української національної ради (УНРади) та інших українських інституцій.

¹² Кислиця Д. Зазн. праця – С. 179.

¹³ Там само. – С. 180.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

На час головування О. Оглоблина припав початок масових розстрілів у Бабиному Яру. Однак якусь участь чи причетність О. Оглоблина до цих подій джерела не фіксують.

О. Оглоблін недовго пробув на посаді міського голови – ледь більше одного місяця. З одного боку, він сприяв виразному курсові на українізацію усього міського життя і перебував у контакті з членами ОУН, зокрема з О. Ольжичем, а з іншого боку, він по своїй природі був кабінетний вчений без досвіду адміністратора та господарника.

Сучасний історик І. Верба в своїй праці про О. Оглоблина, торкаючись питання колабораціонізму українців, що залишилися під владою гітлерівців, а не евакуювалися вглибину Росії, стосовно О. Оглоблина пише, що історик «непримусово та усвідомлено обрав окупацію. Все ж його колабораціонізм не мав ідеологічно-політичних вимірів, а попервах йшлося про звичайне виживання ...довелося, як тоді здавалося, обрати менше зло»¹⁶.

Найпершими і найважливішими завданнями міської управи було відновлення, наскільки дозволяли обставини воєнного часу, транспорту, електро-, водо- і тепlopостачання міста, налагодження реєстрації мешканців, облік і розподіл житла тощо. Необхідно було відновити навчання в школах, планувалося відкрити і вищі школи, зокрема, університет, медичний інститут, політехнічний, сільськогосподарський тощо.

Багато значило і важило у той час видання газети «Українське слово», для чого було створено товариство з обмеженою відповідальністю «Українське видавництво», до складу засновників якого увійшли прибулі члени похідних груп ОУН та місцеві представники, серед них бачимо члена Проводу українських націоналістів, військового референта генерала М. Капустяняського, редактора газети І. Рогача, міського голову В. Багазія, директора видавництва В. Конопка та ін.

Після того, як О. Оглоблін завершив своє головування у місті, кілька днів обов'язки голови виконував його заступник В. Багазій, а з 29 жовтня він офіційно став міським головою Києва. Інформація, використана деякими дослідниками, зокрема М. Ковалем, про те, що В. Багазій був заарештований перед тим за нібито якісь зловживання з єврейським майном, є неперевіреною і документально не підтверджується. Було б абсолютно нелогічним з боку німців призначити міським головою нечесну людину, якій вони не могли довіряти.

¹⁶ Верба І. Олександр Оглоблін: Життя і праця в Україні. – К., 1999. – С. 245.

Громадськість позитивно оцінювала діяльність О. Оглобина. Зокрема, у своєму листі зі Львова до недавнього київського міського голови історик І. Крип'якевич, який вже встиг попрацювати заступником міського голови Львова, писав: «Вістки про культ[урне] і політ[ичне] життя Києва ми оцінюємо, як явища дуже позитивні, – все є краще, як ми могли подумати. ...За це Вам слава і шана. Ваша ж роля, дорогий Олександр Петровичу, справді історична, як першого голови міста, що мусів довести до порядку знищену столицю... я радію тим, що Вас вже звільнили і зможете всеціло зайнятися науковою роботою і організацією»¹⁷. Так воно і сталося, О. Оглобин головну увагу зосередив, наскільки то було можливо в умовах окупації, на науковій роботі.

Після створення міська управа на перших порах розташовувалася на Подолі у приміщенні Протезного заводу за адресою вул. Фролівська, 4¹⁸, але досить швидко переїхала в центральну частину міста. У свідченнях 1945 р. співробітник Шевченківської районної управи м. Києва повідомляв, що міська управа займала кілька будинків: «приміщення бувшої сільськогосподарської партшколи (бульвар Шевченка, 14), приміщення будівельного інституту на Пирогівській вулиці, навпроти Володимирського собору [нині комплекс національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – О.К.], будинок наркомату і Верховного суду по вул. Нероновича [нині це будинки на вулиці Воровського №№ 22 і 24. – О.К.] і понад те житловий відділ знаходився на В. Житомирській вулиці № 38, і паспортний відділ на Хрещатику № 4»¹⁹.

Структуру управи було неодноразово змінено, одні відділи реорганізовували, ліквідовували, в інших змінювали назви та функції.

У квітні 1942 р., коли міську управу вже очолював Л. Форостівський, у Києві було проведено перепис населення та зібрано статистичні відомості про склад населення, стан міського господарства тощо. На підставі цих статистичних даних підготовлено збірку «Київ за 1942 р.» Міська управа складалася з 17 відділів і нараховувала 1219 співробітників²⁰. Коли врахувати, що за В. Багазія управа мала на кілька відділів більше, то

¹⁷ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглобина // *Український історик*. – 1990. – № 1/4. – С. 171.

¹⁸ Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб. – К.; Львів, 2003 (*далі* – Київ у дні нацистської навали). – С. 313.

¹⁹ Державний архів Служби безпеки України, ф. 5, спр. 64 530, арк. 51. За цю інформацію окрема подяка співробітниці Музею історії м. Києва п. Т. Євстаф'євій.

²⁰ *Малюженко Л.* Київ за 1942 р. // *Наше минуле*. – К., 1993. – №. 1(6). – С. 181.

можна гадати, що й кількість співробітників була дещо більшою. Місто було поділено на одинадцять адміністративних районів, якими керували районні управи. Назви відділів та прізвища керівників, що подані нижче, зібрані з газет «Українське слово», «Нове українське слово» й спогадів учасників подій. (Плинність кадрів і обмеженість інформації робить список далеко не повним).

Назви відділів	Керівники
адміністративний	
кадрів	Марченко-Захарченко
правничий	Любецький
фінансовий	Гаженко
контрольно-інспекційний	
освіти	М. Муха
охорони здоров'я	К. Штепа, Єфременюк
суспільної опіки	
промисловості	Зіневич
паливний	А. Милянч
житловий	Кулінський
постачання	Я. Кшисецький
богослужб	Медяник
зв'язку	І. Коровницький
культури	Боярко
пропаганди	І. Кавалерідзе
земельний	А. Шекерик
будівельний	
торговельний	
упорядкування	С. Драгоманов

Заступником В. Багазія став начальник житлового відділу Я. Волканович, другим заступником залишився Бабяк. Серед співробітників міської управи значився член Проводу українських націоналістів О. Ольжич, який, щоб мати прикриття, формально числився співробітником відділу пропаганди. На посаді цензора у цьому ж відділі перебував член похідних груп, майбутній голова Проводу українських націоналістів О. Штуль.

Радянський агент у своєму звіті в Москву повідомляв, що «актив українських націоналістів купчився навколо керівництва Міської Управи,

очолюючи відділи останньої. ... По суті все було побудовано з розрахунком стягнути розкидані сили української контрреволюції»²¹.

Письменник, на той час редактор рівненської газети «Волинь», У. Самчук відвідав Київ восени 1941 р., і ось його враження від міської управи: «Кілька просторих кімнат, густо заставлених столиками і заповнених людьми. Переважно урядовці... Але й люди інших професій. Наукових, літературних, технічних, медичних. З виразними ознаками пережитого. Люди, які перейшли смугу советського терору, довготривалої нужди побуту, носили на собі видимі сліди доби. Зникла свіжість, відвертість, певність. Здавалося, що вони тільки вийшли з довголітнього ув'язнення»²². А про міського голову він написав таке: «Багазій за професією вчитель, який обняв це становище, можливо, не зовсім до цього готовий, але виконував його цілком добре... Багазій робив враження солідної ділової людини. Високого зросту, міцної комплекції, правильних рис обличчя, віком понад сорок років. На мою думку, ідеальний представник класичного киянина»²³. І далі – Багазій, «на мою думку, був людиною далеко не буденною... з ясним, чітким, реальним поглядом на речі і явища, з оригінальною самостійною свідомістю свого місця під сонцем. І мені здавалося, що його не було аж надто паралізовано чужинецькою ідеологією марксизму, і він міг думати прагматично та мати відвагу рішати справи за вимогами й потребами реального, конкретного часу. Таких індивідуальностей у нас не було багато»²⁴.

До Києва 13 жовтня 1941 р. прибули організовані німецьким міністерством закордонних справ 25 іноземних журналістів, серед яких були представники скандинавської преси та США. Вони ознайомилися з пам'ятками Києва, відвідали міську управу, де заступник міського голови В. Багазій «зробив їм ділову доповідь про стан постачання населення, він говорив про антибільшовицьку боротьбу українського народу»²⁵, як повідомляв у своєму звіті відповідальний за перебування журналістів у Києві капітан Г. Кох.

Наявна у Києві група членів похідних груп ОУН під проводом А. Мельника готувала ґрунт для створення своєрідного українського пе-

²¹ Київ у дні нацистської навали. – С. 354.

²² Самчук У. На коні вороному: Спомини і враження. – Вінніпег, 1975. – С. 14.

²³ Там само. – С. 16.

²⁴ Там само. – С. 18.

²⁵ Українське державотворення: Акт 30 червня 1941: 36. док. і матеріалів. – Львів; К., 2001. – С. 421.

редпарламенту – Української національної ради. Промотором справи був О. Ольжич, про це пише у своїх спогадах голова УНРади М. Величківський: «4 жовтня 1941 року з активною допомогою і порадою д-ра О. Ольжича (Олег Кандиба), що прибув з першою групою емігрантів, у Києві на Подолі, в одному з будинків зібралися визначні громадяни Києва для обговорення сучасного становища. На цих зборах ми одержали деякі інформації від д-ра Ольжича щодо майбутньої німецької політики на теренах України, бо йому, як членові старої еміграції, були більш-менш знані напрямні політики» гітлерівської Німеччини²⁶. На тій нараді обговорювалися питання створення УНРади.

Наступного дня, тобто 5 жовтня, відбулося установче засідання УНРади. На голову УНРади первісно планувалося обрати академіка А. Кримського, але стало відомо, що перед відступом радянських військ з Києва його арештувало НКВД і вивезло до Казахстану (там він на початку 1942 р. і помер). З присутніх у Києві першим кандидатом був професор О. Корсунський, але він відмовився, і тоді запропоновано було тогочасного ректора Політехнічного інституту М. Величківського, якого і обрали головою УНРади, а заступниками – М. Корсунського, М. Капустянского та С. Сколибога. Членом УНРади, серед інших, став і В. Багазій. Згодом до складу УНРади, за свідченнями учасників подій, увійшла і О. Теліга.

УНРада надіслала повідомлення про початок своєї діяльності до українських провідних діячів, зокрема до голови ПУН А. Мельника. М. Величківський писав, що «весь український нарід згуртується навколо прапорів ОУН, овіяних славою героїської боротьби за вільну самостійну соборну Українську Державу, що весь український нарід візьме гарячу участь в будівництві своєї власної держави. В цьому Українська Національна Рада обіцяє Вам свою повсякденну співпрацю»²⁷. Німці змушені були визнати, що УНРада «є немовби неофіційним українським урядом»²⁸.

Для формальної діяльності УНРади було підготовлено Статут, в якому головними завданнями УНРади, як українського передпарламенту,

²⁶ Величківський М. Сумні часи німецької окупації // *Визвольний шлях*. – 1965. – Ч. 1. – С. 45.

²⁷ «Вождєві Організації Українських Націоналістів» (Архів ОУН).

²⁸ Україна в Другій світовій війні у документах: Зб. нім. архівних матеріалів / Упоряд. В. Косик. – Т. 2: (1941–1942). – Львів, 1998 (далі – Україна в Другій світовій війні у документах). – С. 122.

визначалися «організація, відбудова, перебудова і розбудова українського суспільно-громадського життя на всіх його ділянках»²⁹.

Проте, за словами члена УНРади генерала М. Капустянського, «недовго гомонів Київ відкрито піснею національного відродження та недовго працювала УНРада в Києві»³⁰. Німецький тиск на усі прояви українського життя посилювався. Це було наслідком, зокрема, переходу влади в місті від Вермахту до цивільної окупаційної адміністрації райхс-комісаріату Україна. Вже 17 листопада (за іншими даними 27) за наказом німецької влади діяльність УНРади було припинено і заборонено. Продовжуючи стежити за членами УНРади, німці дійшли висновку, що члени УНРади, не відмовляючись від засад національної політики, змінили форму роботи і продовжували діяти під прикриттям інших легальних установ, зокрема Української академії наук, що прискорило заборону її діяльності і розпуск.

Великого значення в умовах війни і німецької окупації надавалося суспільній опіці, забезпеченню продовольством мешканців міста, опіка над військовополоненими тощо. У київській міській управі було створено відділ суспільної опіки. Одночасно було створено Український червоний хрест (УЧХ), відділення якого були в інших містах. Це, як і інші вияви організованого українського життя, викликало занепокоєння у німців. На їхню думку, крім задекларованих намірів УЧХ перетворився «через спеціальних агентів на неконтрольовану інформаційну службу на всій українській території»³¹.

Церковні справи були важливою складовою відроджуваного національного життя. Прихильники автокефального напрямку в Києві організували Українську церковну раду (УЦР), що діяла у порозумінні з УНРадою і мала б формально відновити автокефальність української православної церкви. Одночасно діяла Автономна православна церква у підпорядкуванні Московського патріарха. Коли до міста прибули автокефальні єпископи Никанор Абрамович і Ігор Губа, то протистояння між прихильниками обох церков загострилося, німці ж у більшості випадків ставали на сторону автономістів. По це свідчить хоча б те, що за їхньої підтримки та підтримки міської управи й голови О. Оглоблина автономісти отримали у Києві 14 церков і 8 монастирів, а автокефалісти лише три церкви: Андріївський собор, церкви на Солом'янці та на Деміївці.

²⁹ Проект Статуту Української Національної Ради (Архів ОУН).

³⁰ Низовий-Чумак В. Перед черговим етапом // *Промінь*. – 1948. – 21 квіт.

³¹ Україна в Другій світовій війні у документах. – С. 169.

Коли Церковну раду автокефалістів німці заборонили, тоді В. Багазій створює при міській управі відділ з питань богослужб на чолі з І. Коровницьким, який, за німецькими спостереженнями, «мав лише те завдання, щоб під іншою назвою продовжити переслідувати політичні цілі розформованої [Української] Національної ради»³². Намагаючись вплинути на розвиток церковно-релігійної ситуації, В. Багазій, за німецькими джерелами, організував три поїздки автомобілем Червоного хреста до Генерал-губернаторства для переговорів з митрополитом Діонісієм Велединським і архієпископом Іларіоном Огієнком про призначення митрополита для відновленої церковної структури на окупованих німцями територіях³³. І вже 24 грудня 1941 р. митрополит Діонісій призначив архієпископа Полікарпа Сікорського тимчасовим адміністратором Православної автокефальної церкви на звільнених землях України з титулом архієпископа Луцького і Ковельського.

На початку німецької окупації, коли Київ ще контролювала військова адміністрація, до Києва перенесено газету «Українське слово», що почала виходити у Житомирі. З приходом цивільної окупаційної адміністрації було поставлено умову формалізувати існування газети. 1 грудня 1941 р. було скликано установчі збори зацікавлених осіб у приміщенні нотаріальної контори Київської міської управи. На зборах були присутніми 10 осіб: В. Багазій, О. Бойдуник, М. Капустянський, В. Конопко, І. Рогач, Ю. Швидкий, О. Штуль, В. Слободян, О. Чемеринський, В. Погорілий. Згідно з рішенням присутніх було засновано товариство з обмеженою відповідальністю «Українське видавництво», обрано наглядову раду, головою якої став М. Капустянський, секретарем О. Бойдуник, а міський голова В. Багазій – господарським референтом. До газети виходив літературно-мистецький додаток, спочатку під назвою «Література і мистецтво» (редактор М. Ситник), а згодом під назвою «Літаври», редактором яких була О. Теліга.

Досить регулярно «Українське слово» інформувало про діяльність міської управи. Для прикладу згадаємо лише ті числа, де йдеться про міського голову. Так, 24 листопада газета повідомляла, що для того, щоб «краще забезпечити обізнаність працівників підприємств, організацій та населення м. Києва з постановами і розпорядженнями, що їх видають голова м. Києва і відділи міської управи, а також відповідні органи влади, видаватиметься офіційний урядовий вісник постанов і розпоряд-

³² Там само. – С. 170.

³³ Там само.

жень». В наступному числі 1 грудня у цій же рубриці говориться, що міський голова В. Багазій затвердив положення про українське радіомовлення, окремою постановою він схвалив ініціативу групи працівників українського образотворчого мистецтва про створення спілки українських митців-образотворців.

Як відомо, 12 грудня гестапо арештувало редакцію «Українського слова» на чолі з редактором І. Рогачем, а вже 13 грудня почало виходити «Нове українське слово» під редакцією К. Штепи, нового редактора, який нещодавно керував відділом освіти міської управи. У першому числі «Нового українського слова» на першій сторінці було вміщено статтю, яка пояснювала зміни редакції. Там, зокрема, писалося, що «крайні націоналісти прийшли з Заходу й змовилися з місцевими комуністами проти німецької влади». Перестав виходити і понеділковий випуск «Українського слова» – «Останні новини», а також «Літаври». Наприкінці грудня 1941 р. було започатковано при «Новому українському слові» російськомовний додаток під назвою «Последние новости», під редакцією недавнього співробітника «Українського слова», який пішов на співпрацю з гестапо, Л. Дудіна³⁴.

Підсумовуючи свої акції стосовно «Українського слова», київське гестапо повідомляло в Берлін 4 лютого 1942 р., що «через енергійні втручання і розстріли відповідальних редакторів київська українська газета в даний час очищена від шкідливих елементів, однак у редакціях українських провінційних газет сидять переважно націоналістичні елементи, які надають газетам не лише бажану для руху Мельника спрямованість, але очевидно постачають для ОУН нелегальні друковані матеріали»³⁵.

Німецькі репресії продовжувалися. 7 лютого 1942 р. було арештовано добрих дві сотні осіб, а 9 лютого настала черга Спілки українських письменників на чолі з О. Телігою. Заарештованих було ув'язнено в гестапо і більшість звідти не повернулася.

За німецькими повідомленнями, «у Києві на початку лютого виявлена нелегальна організація ОУН, яка поставила собі за мету створити чітко структуровану партійну організацію, яка побудована на системі п'ятірок, поширюється з верхів аж до обласних організацій... Організаційна робота ОУН поширюється з Києва вже на значні частини райхскомісаріату. За дотеперішніми спостереженнями доведено, що

³⁴ Панфилов А. Ф. За кулисами Радио «Свобода». – М., 1974. – С. 115–118. Тут опубліковано деякі документи гестапо про Л. Дудіна.

³⁵ Україна в Другій світовій війні у документах. – С. 122.

центр нелегальної діяльності знаходиться в управі міста Києва»³⁶. Ця інформація стала підставою для подальших репресій.

За кілька днів перед тим у Києві проїздом побував Г. Кох, який мав зустріч з В. Багазієм. Те, що вона відбулася не в приміщенні управи чи в якійсь з німецьких установ, а в приватній квартирі В. Багазія, говорить багато. Зокрема, Г. Кох повідомив (у переказі В. Багазія), що «Київ мають заселити німцями, після перемоги, а тим часом будуть робити все, щоб з Києва населення само тікало – моритимуть голодом, трактуватимуть немилосердно, виселятимуть... Українського самоуправління в Києві не буде»³⁷. Про цю розмову В. Багазій переповів своєму другові Д. Кислиці і на його пропозицію негайно покинути місто відповів, «що він покрив би себе ганьбою вічною, коли б порушив присягу задля рятування своєї душі. Малодушне дезертирство, казав, страшніше йому за видиму смерть. І знову повторив про корабель, з якого капітан не сміє зійти першим»³⁸.

7 лютого до В. Багазія в міську управу прибули кілька гестапівців, які мали розмову з міським головою³⁹. Про що вони говорили, точно не відомо, але можна здогадатися, що мова йшла про стан справ у місті та вимоги німців припинити усяку українську національну роботу та підтримку діяльності ОУН. В. Багазія звинувачували, зокрема, у тому, що він «поступово намагався витіснити німецький вплив, а українські вимоги довів до меж конфлікту»⁴⁰. Німці вважали, що В. Багазій «оточив себе на важливих постах міської управи особами, котрі, відчуваючи себе здійснювачами загальноукраїнських вимог, зайняли виразно шовіністичний курс та все більше і більше здійснювали ворожу і переповнену ненавистю політику проти усіх німецьких заходів..., з огляду на притаманну йому розсудливість, не можна сумніватися в тому, що він усвідомлював наслідків своєї політики»⁴¹. Звинувачували міського голову також у тому, що «на початку 1942 року з допомогою жорстких втручань в справі міліції він спробував у Києві підпорядкувати собі міліцію»⁴². Намагаючись надати звинуваченню В. Багазія кримінального ха-

³⁶ Там само. – С. 168.

³⁷ Там само. – С. 199.

³⁸ Там само.

³⁹ *Немирон Н.* Зазн. праця. – С. 815.

⁴⁰ Україна в Другій світовій війні у документах. – С. 171.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само. – С. 170.

рактеру, говорили про неконтрольоване і злочинне використання паливних матеріалів, продовольства, намагання передати майно колишніх державних запасів у розпорядження приватним особам і підприємствам, що були створені його знайомими.

Наближався час трагічної розв'язки. У п'ятницю 19 лютого 1942 р. серед білого дня німецька поліція увірвалася до будинку міської управи і заарештувала В. Багазія та усіх присутніх в його кабінеті. Від німецького офіцера Матерна, який походив з німецької колонії біля м. Городка під Львовом і прихильно ставився до української справи, стало відомо, «що арешт Багазія і деяких інших людей з ним, доконала, якась окремо призначена «айнзацгрупе», що прибула тільки у цій справі до Києва. Вона теж переводила допити, вона і помордувала їх усіх»⁴³.

Через якийсь час гестапо арештувало старшого Багазієвого сина Ігоря, а дружину Маргариту з меншим сином Олегом переселили з квартири, де вони мешкали (вул. Толстого 11, кв. 13), в поганеньку кімнату в будинку навпроти. Протягом півроку дружині дозволяли носити передачі для чоловіка і сина, зокрема, книги, які вони використовували для таємного шифрованого листування. З цих повідомлень «склалося враження, що найбільше засвідчив і назводив наклепів на Багазія-батька – Волканович Всеволод Демидович, заступник голови міста, якого по тижневі чи двох випустили й лишили на попередньому становищі, цебто лишили на посаді заступника голови міста»⁴⁴. Один з гестапівських в'язнів, якому наприкінці червня 1942 р. вдалося вийти з в'язниці живим, розповідав, що у «сусідній келії сидів ще міський голова Багазіїв»⁴⁵. Батька і сина Багазіїв протримали в київському гестапо ледь не до відступу німців з Києва, їх було розстріляно і поховано в Бабиному Яру.

Так закінчилося життя українського патріота Володимира Багазія, котрий в умовах сталінського режиму зберіг свою національну сутність, а в жакхливих умовах гітлерівської окупації намагався діяти так, щоб це не розходилося з його переконаннями українського націоналіста, за що і поплатився своїм життям.

⁴³ Гайвас Я. В роки надій і безнадії, арк. 23–24 (Архів ОУН).

⁴⁴ Кислиця Д. Зазн. праця. – С. 202.

⁴⁵ Немирон Н. Зазн. праця. – С. 817.